

ZAŠTITA PRIRODE BELJSKOGA LOVIŠTA (PARKA PRIRODE I POSEBNOGA ZOOLOŠKOG REZERVATA “KOPAČKI RIT”) U KONTEKSTU POVIJESNIH ZBIVANJA NA TLU BARANJE OD DRUGE POLOVICE 18. STOLJEĆA DO DOMOVINSKOGA RATA 1991 - 1995. GODINE

PROTECTION OF THE BELJE HUNTING AREA (KOPAČKI RIT - NATURE PARK AND SPECIAL ZOOLOGICAL RESERVE) WITHIN THE FRAMEWORK OF THE HISTORICAL EVENTS IN BARANJA BETWEEN THE LATE 18TH CENTURY AND THE WAR IN CROATIA 1991-1995

Darko GETZ*

SAŽETAK: Na području Baranje, u sjeveroistočnom dijelu Republike Hrvatske, nalazi se poznato lovište “Belje”, u čijem sastavu su Park prirode i Posebni zoološki rezervat “Kopački rit”. Do zakonskoga proglašenja većeg dijela Beljskog lovišta zaštićenim objektima prirode trebalo je više od dva stoljeća.

Razdoblje do proglašenja trajalo je od (otprilike) druge polovice 18. stoljeća do druge polovice 20. stoljeća (1954), kada se ubrzava postupak za proglašenje Kopačkoga rita upravljanim prirodnim rezervatom (1967).

Uz ovo razdoblje vezana su imena poznatih istraživača, putopisaca, sakupljača životinja, novinara, počevši od Rudolfa Oesterreicha, A. Brehma, E.F. Homeyera, A. Mojsisovića, E. Rösslera, J. Phennigbergera, J. Dividla, M. Marinovića, Z. Szecsenya, Albrechta Habsburga - Teschenskog i drugih, koji su svojim radovima, putopisima, znanstvenim priopćenjima, izvješćima i na drugi način pobuđivali pozornost europske javnosti, znanstvenih krugova i lovaca za ovo područje.

U razdoblju intenziviranja postupka za proglašenje Kopačkoga rita zaštićenim objektom prirode, naći će se i LŠG “Jelen” kao korisnik objekta, Sabor R. Hrvatske, Izvršno vijeće R. Hrvatske, Republički zavod za zaštitu prirode u Zagrebu, Sveučilište u Zagrebu i veći broj znanstvenih institucija. Vrijedna spomena su imena: Drage i Renate Rucner, Zvezdice Mikulić, Zvonka Cara, Marinke Kamenarović, Ratka Keve i drugih, koji su uložili dodatne napore da se Kopački rit zakonski zaštiti.

PREDGOVOR

Iz praktičnih razloga tematiku zaštite prirode Kopačkog rita*¹ u Baranji podijelili smo u dvije cjeline, - prvu, razdoblje u kojem se brojnim napisima u dnevnom tisku, a posebno u stručnim i znanstvenim časopi-

sima privlačila pozornost domaće i europske javnosti prema ovom području i njegovim ekološkim posebnostima, i drugu, kao razdoblje pojačanih napora, gotovo borbe za zakonsko proglašenje zaštićenim objektom prirode.

Uz promidžbeno razdoblje zaštite prirode, koje je trajalo od početka 18. stoljeća do druge polovice 20. stoljeća, spomena su vrijedni i mnogi prirodoslovci, sakupljači životinja, putopisci, lovci koji su kraće ili dulje vrijeme boravili na ovom području, istraživali ga, skupljali znanstveni materijal (pretežito sisavce, ptice, gmazove, itd.) i odnosili ga većim dijelom u svoje matične centre (Budimpeštu i Beč) na obradu te o tome pisali.

*Mr. sc. Darko Getz, dipl. inž. biologije, stručni suradnik za ekologiju J.P. “Hrvatskih šuma”, 31000 Osijek, ul. Svete Ane 23, Hrvatska

*¹ Pod pojmom Kopački rit podrazumijeva se poplavno područje koje se nalazi sjeveroistočno od grada Osijeka u Baranji u zamišljenom trokutu Dunava i Drave. Rijeka Dunav je istočna, Drava je južna a glavni obrambeni nasipi “Drava-Dunav”, “Zmajevač-Kopačevo”, koji se kod mjesta Batine na 1425 rječnom kilometru spajaju s Dunavom zamišljena je sjeverozapadna granica. Stariji naziv je Dunavsko-dravski kut ili samo Dravski kut. Prema katastru Ribolovni centar “Apatin”, Kopački rit je ribarski revir istočno od sela Kopačeva veličine 4.360 ha (Crvenčanin-Pinčir, 1965.)

U ovom drugom razdoblju vodila se prepiska između Republičkog zavoda za zaštitu prirode², Izvršnog vijeća Sabora NR Hrvatske i njegovih organa s Lovno-šumskim i poljoprivrednim gazdinstvom "Jelen" kao korisnikom prostora. Inicirali su se brojni sastanci, razgledavao se teren, pisali su se zapisnici, manji elaborati itd. Tražila se potpora od Sveučilišta u Zagrebu, poznatih političara, ekološkog društva, pa i Kabineta predsjednika Republike.

Do vremena proglašenja ovog područja zaštićenim objektom prirode postoji podulja povijest koju danas otkrivamo čitajući znanstvene radove, znanstveno popularne članke, znanstvene izvještaje, priopćenja, različitu korespondenciju, zakonske odluke, rješenja i sl. iz kojih proizlazi veliki ekološki značaj i vrijednost Kopačkog rita i njegovog biljnog i životinjskog svijeta.

Iza svih tih pisanih dokumenata stoje imena, sakupljača životinja (Tiersammlera) ali i prinčeva, nad-

vojvoda, političara, prirodoslovaca, putopisaca, lovaca, šumara, - a koji su na neki način doprinijeli da se taj prostor jednoga dana stavi pod zakonsku zaštitu.

U svezi ove problematike upoznavanja s ovim područjem vezali smo uz povijest Vlastelinstva "Belje":

- Vlastelinstvo "Belje" od 1784.³ do 1918. pod upravom obitelji Habsburg - Sasko - Teschen,
- Državno dobro "Belje" od 1918. do 1941. pod Kraljevinom Srba-Hrvata-Slovenaca (i kasnije Kraljevine Jugoslavije) i njezinih organa vlasti i službi,
- Vlastelinstvo "Belje" za vrijeme Kraljevine Mađarske od 1941. do 1944. i uprave nadvojvode Albrehta - Habsburg - Teschena,
- Lovno-šumsko područje pod upravom Poljoprivredno-industrijskog kombinata "Belje" od 1945. do 1951. i samostalnog poduzeća L.Š.G. "Jelen" Beograd od 1952. do 1990.g.

VLASTELINSTVO "BELJE", POSJED OBITELJI HABSBURG-TESCHEM (1784 - 1918)

Darovnicom (Donation Leopoldiana) iz 1699. g. Leopold I. hrvatsko-ugarski kralj (1640.-1705.), uvodi Eugena Franju Savojskog (Principes Eugenius de Sabauda) u posjed 13 sela, 22 napuštena dobra, darivajući mu više od 109.000 katastarskih jutara: oranica, livada, pašnjaka, šuma, vinograda, voćnjaka, ribnjaka, mlinove, carinarnice, kao i pravo patronata i mača. (Karaman, 1986.). Imanje je dobio za vojne zasluge, odanost kruni i za uspješno završenu bitku s Turcima kod Sente (na Tisi) 1697. godine. Novom darovnicom cara Karla od 12. ožujka 1716. g. (Donatio Carolina et mandatum statutorium) posjed je nešto proširen i zvanično obznanjen kao Savojsko vlasništvo.

Budući da nije imao krvnoga sljednika, Vlastelinstvo je nakon njegove smrti 1736. g. pripalo Carskoj kruni. Uprava imanja povjerena je kraljici Elizabeti Habsburg koju kasnije nasljeđuje Marija Terezija (1717 - 1780). Dvorska komora ga 1775. godine iznajmljuje nekim Armencima, Isaku i Kišu, na devet godina za pristojbu od 600.000 forinti godišnje. Po isteku zakupa Vlastelinstvo kupuje princeza Marija Kristina i njen suprug nadvojvoda Albrecht Sasko Teschenski za

1.200.000 forinti, te ga 1784. godine gruntovno prevođe u svoje vlasništvo (Payr, 1824.).

Iz oskudne dokumentacije zaključujemo da je Marija Kristina bila poduzetna žena. Dotadašnji način iskorištavanja šuma od zakupaca i urbarijalaca, koji nije bio nimalo stručan, zbog čega su stradale uglavnom srednjodobne sastojine, promijenila je uvođenjem suvremenih metoda gospodarenja na temelju novijih dostignuća znanosti i drugih spoznaja do kojih se došlo u šumarstvu i lovstvu (Yarady, 1894.).

Iz njenoga vremena dostupna je statistika lova, koja poznavatelje ovoga područja impresionira brojčanim vrijednostima odstreljenih sisavaca i ptica (Marinović, 1932) (tablica 1). U vrijeme Marije Kristine i njenoga (adoptiranoga) nasljednika princa Albrehta (1817 - 1895)⁴, - Belje su posjetili mnogi poznati sakupljači životinja (Hodek i drugi), koji su u svojim putopisnim izvješćima isticali i opisivali posebnost prirode i životinja koje su ondje živjele.

U tom kontekstu zanimljiv je i vrijedan spomena putopis grofa Hofmannsega (Laszlo et al., 1971). U proljeće 1793. obišao je jašući na konju sve poznatije močvare u Vojvodini, a zatim se 1794. uputio u Kolođvarski rit i Kopački rit. Namjeravao je "nekoliko tjedana provesti u močvarama (Kopačkoga rita) i tražiti močvarice". Tijekom svoje sakupljačke ekurzije došao je do lijepih primjeraka šljukarica (*Charadriiformes*). Njegovo sljedeće putovanje odvijalo se na relaciji Titel - Szeged - Petrovaradin - Osijek - Pančevo - Timsoara - Erdelj. Ptice je slao u Sasku.

Još dva zanimljiva rada datiraju iz toga vremena koja detaljnije opisuju dobro "Belje". Prvi je nepoznatog autora "Gospodarstvo Belje, ugarski veleposjed

² Do 1962.g. Republički zavod za zaštitu prirode iz Zagreba zvao se Konzervatorski zavod Narodne Republike Hrvatske, Odjel za zaštitu prirodnih rijetkosti Zagreb.

³ Gospodarstvo "Belje" gruntovno je provedeno na bračni par Marija Christina i Albrecht-Sasko-Teschen. Istovremeno s pretvaranjem dobra u obiteljski posjed gospodarstvo je podignuto na viši stupanj što se može zaključiti iz izvršenih premjera zemljišta, uredno vođenih zemljišno-posjedovnih knjiga, statistike lova i drugih dokumenata. Službeno preuzimanje imanja uslijedilo je 1784.g.

⁴ Albrecht Habsburg Teschen sin je Karla Teschenskoga i majke Henriete Nassau.

Slika 1. Dvorac u Bilju, nekadašnje sjedište Beljskog vlastelinstva. Kasnije Mađarski muzej (Biološka stanica) i O.N. Institut LŠG "Jelen"

njegove carske visosti nadvojvode Albrechta,⁶⁵ Beč, 1883. godine" koji je često koristio Mojsisovics i drugi prirodoslovci toga vremena. Drugi rad je rad Josepha Payra (1954)⁶⁶ "Opis Vlastelinstva "Bellya" iz 1824. godine, s puno korisnih podataka. Sa stajališta ekologije, vrlo je zanimljiv iskaz površina, opis nekih i danas postojećih lokaliteta u Kopačkome ritu. Opisuje šume, vrste drveća, divljač i ptice. Dok još nisu bili izgrađeni glavni nasipi, Dunav je redovito poplavljavao veći dio posjeda (oko 55.000 kj). Na "otoku"⁶⁷ Petrešu živjelo je 60-80 jelenske divljači i mnogo barskih ptica.

Zvanično o zaštiti prirode u Europi, u okvirima zakonske regulative, može se govoriti tek od 1853. godine kada je francusko Zakonodavno vijeće Druge Republike (Napoleona III) šumu Fontainebleau kraj Pariza proglasilo rezervatom prirode. Dvadeset godina kasnije (1872) Amerikanci proglašavaju područje Yellowstone nacionalnim parkom. Međutim, to promotivno vrijeme početka zaštite prirode bilo je još

⁶⁵ Nadvojvoda Albrecht Teschen - Habsburg (1817-1895) posljednik Vlastelinstva "Bellye", vojskovođa, vojni inspektor. Zajedno s Radetzkyjem (Johann Joseph, 1766-1858) austrijskim feldmaršalom bio je u vojnom pohodu u Italiji (Custoze, Novare). Obnašao je dužnost Generalnoga guvernera u Ugarskoj (1851-1860). Nakon Revolucije 1848. i uspostave Austro- Ugarske Monarhije biva degradiran na dužnost generalnoga vojnog inspektora.

⁶⁶ Iako je ovo nesumnjivo originalno djelo koje je preveo August Horvat 1954. godine, original nije pronađen. Navodno se nalazi u posjedu obitelji Pešić (Beli Manastir) s ostalom arhivskom dokumentacijom, koju je jedan od članova obitelji prikupljao u Pečuhu i Budimpešti za PIK "Belje".

⁶⁷ Najvjerojatnije da je u prošlom stoljeću Petreški kanal bio moćan vodotok koji je oplakivao današnji Petreš, pa je on ličio na neku izdvojenju površinu, nalik "otoku" ili na veliku dunavsku "adu" (sprud).

Slika 2. Obitelj Fridricha Habsburga Sasko-Tešenskoga (1856-1936) i njihovi prijatelji. Prvi s desna: Fridrich, četvrti (gospodin s bradom) šumar Phennigberger.

daleko od ovoga kraja i ljudi i njihove svijesti. U to vrijeme Kopački rit našao se u opasnosti da se promjeni i nestane. Gradnja glavnih obrambenih nasipa, "Zmajevac-Kopačevo" i drugih bila je u tijeku (Majstorović, 1988). Bagerima i drugim strojevima presjecani su dunavski meandri, kako bi se riječni tok usmjerio u pravac; obala bi se nakon toga učvršćivala kamenom i drugim materijalom. Mogućnost razlijevanja rijeka postojala je sve manja, a silina toka kroz zaobalje sve slabija. U branjenom području prokopavali su se melioracijski kanali, kojima se postupno isušivalo tlo. Jedna za drugom nestajale su poznate bare, jezera i ritovi, koji bi zatim bili preorani i zasijani poljodjelskim kulturama.

Izgradnja nasipa započetih još u 18. stoljeću postepeno se tijekom druge polovice 19. stoljeća privodila kraju. Za nepunih 160 godina Dunav je dobio novo korito; razlijevanje rijeke ograničeno je na pojas zaobalja, čija širina od mađarsko-hrvatske državne granice do ušća Drave varira od 0,4 km do 12,5 km. Računa se da je izgradnjom nasipa područje slobodnoga razlijevanja rijeka Dunava i Drave umanjeno za 44.000 hektara (Getz, 1988). S druge strane tok rijeke Dunav od državne granice do ušća Drave skraćen je za 19 kilometara. Međutim, posljedice gradnje nasipa na ekosustav Kopačkoga rita nisu se još dugo zapažale, tako da su ondašnji sakupljači životinja, lovci, istraživači bili oduševljeni bogatstvom i raznolikošću živoga svijeta i nisu isticali ovaj problem bitnim.

Brojnost i raznolikost ptica močvarica.: gnjuraca (*Podicipedidae*), čaplji (*Ardeidae*), ibisa i žličarki (*Threskiornithidae*), divljih pataka i gusaka (*Anatidae*), liskarica (*Rallidae*), vivčarica (*Charadriidae*), šljukarica (*Scolopacidae*), galebova (*Laridae*), čigri (*Sternidae*) te orlova i sokolova (*Falconiformes*) i ostalih močvarica, bila je još uvijek impresivno velika. O tome u

svojoj knjizi "Lov i motrenja" Rudolf von Oesterreich (1887) s ushićenjem piše: "dvanaest orlova štekavaca, jedan orao zmijar, tri orla ribara, jedna šumska sova, osam do devet gavranova, između dvadeset i trideset crnih roda i oko dvadeset gnijezda malih grabljivica. U kojem se to gospodarstvu može naći tolika množina grabljivica? Gdje je dobrobit, u kojem se to dijelu srednje Europe i to još u blizini jednoga grada kakva je Pešta može naći mjesto azila za posvuda već poplašene ptice grabljivice." Ushićen je i krajolikom koji mu pomalo slični onom na Misisipiju u Americi.*⁸

Iako je posjet Rudolfa von Oesterreicha i njegovih prijatelja Leopolda Bavarskog, Bombellesa, Homeyera, Brehma imala obilježje znanstvene ekskurzije (Rudolf von Oesterreich, Brehm Homeyer, 1879), njihov opis područja i bogatstvo ptičjeg svijeta tiskan u više različitih znanstvenih izvješća, nesumnjivo da je pobudio pozornost ondašnje europske javnosti i kasnije pomogao u promicanju ideje o potrebi očuvanja ovoga područja za neko buduće vrijeme.

S gotovo istovjetnim motivom ovo područje posjećuje nekoliko godina kasnije profesor dr. August Mojsisovics von Mojswar, kustos muzeja⁹ na Visokoj školi (Joannaemum) u Grazu. Ponesen radovima i opisima putovanja princa Rudolfa, Brehma i Homeyera, brodom od Pešte do Fruške Gore, odlučio je i sam posjetiti ove krajeve. Nakon što je dobio financijsku potporu Ministarstva kulture i školstva¹⁰, uputio se 9. kolovoza 1881. na studijsko putovanje.

*⁸ Landschaftlich war diese Gegend weder pittoresque noch grossartig zu nennen, doch das frische üppige Grün ergoss einen lieblich Anstrich über das ganze Bild Die Auen und die beiden mächtigen Ströme haben hier einen mississippiartigen Charakter, die mächtigen Gewässer Amerika's kann man sich mich imponanter, mich schöner vorstellen.

*⁹ August Mojsisovics je kasnije postao profesor zoologije na Carskoj i kraljevskoj tehničkoj školi u Grazu.

*¹⁰ Die besondere Munificenz des hohen Ministerium für Cultur und Unterricht

*¹¹ Uralte, zum Theile gipfeldürre Eichen, mächtige Silberpappeln, Weiden verschiedenster Form und Grösse sind durch ein Jeglicher Beschreibung spottendes Dickicht, durch Schlingpflanzen und fast mannshohes Gras inselartig zu einem Ried - Urwalde ein miniature verenigt; umgefallene Baumkolosse, Astwerk, überwachsende Gruben und Mulden dazwischen stehendes Rohr erschweren an machen Stellen das Eindringen derart das man nich selten in die Lage versetzt wird, sich vorerst einen Weg auszubrechen, eine Manipulation, die übringes illusorisch wird, wenn der Fuss an einem der den Boden bedeckenden Hindernisse strauzelt, indess das Auge nur die bunten Sträucher und meterlangen Riedpflanzen als Hemmisse erkennt Donauarm das kleine Eldorado oder richtiger gesagt, er schneidet von dessen östlichem Theile eine schmale Randparthie ab, welche mit dem inneren oder eingedämmten "Ludas" in direktem Zusammenhange steht.

*¹² Systematisches Verzeichniss der in den Jahren 1881.-1888. für die Umgebung des Drau - Eckes nachgewiesenen Vögel.

*¹³ U muzejskoj zbirci u dvoreu u Bilju nalazilo se u vitrinama 322 primjerka ptica od 194 vrste. Zbirka je bila kratkoga vijeka, jer veći dio dermoplastičkih preparata nakon jubilarne izložbe lova i ribolova u Budimpešti 1900. godine nije vraćen Belju. Preostali dio razdijeljen je po školama (Rucner, 1960.).

*¹⁴ Ervin Rössler objavio je u časopisu "Aquila" svoja zapažanja s gospodarstva "Belje" i popis ptica Muzeja u Bilju.

Vjerovatno mu toga trenutka nije bilo ni nakraj pameti da će se ova kratka ekskurzija pretvoriti u višegodišnje "hodočašće" koje će uroditi brojnim znanstvenim priložima, izvješćima i priopćenjima. U razdoblju od 1881. do 1895. godine, osim "Belja" (Kopačkog rita), posjetio je Obedsku baru, Frušku Goru, Vizić baru kraj Červića, pustaru Neštin, baru Palaču kraj Osijeka. U Baranji ga je posebno oduševio Dunavsko-Dravski kut, Keskenderska šuma¹¹ (šuma Kozarac), lokaliteti kao što su Ludoš i drugi.

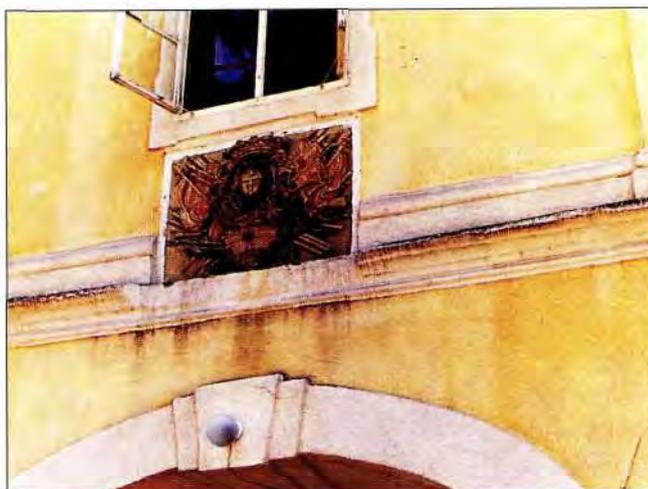
Bio je vrstan ornitolog i još bolji putopisac. Vrlo su zanimljivi njegovi opisi krajolika, ljudi i običaja (Mojsisovics, 1883., 1884., 1885., 1886., 1887., 1889). U opisu bare Palače (Kolodvarski rit) dao je vrlo uvjerljivu sliku nekadašnje vrlo velike kolonije čaplji. U odnosu na današnje vrijeme Mojsisovics je bio nesumnjivo jedan od najuvjerljivijih promicatelja ekoloških i estetskih vrijednosti ovoga područja. Završnica njegova rada je popis ptica okolice Dravskoga kuta. U popisu se nalazi 251 vrsta ptica, od čega 225 potječu iz muzejske zbirke iz Bilja.*¹²

Svaki dolazak Mojsisovicsa na gospodarstvo "Belje" bio je popraćen velikim štovanjem uposlenih i direktora. Mojsisovicsu je često bio od velike pomoći šumarski savjetnik Josef Phennigberger, inače vrstan vodič i poznavatelj područja. Šumar po struci a u duši veliki zaljubljenik u prirodu, nije mogao ostati samo ravnodušni sudionik jednoga vremena, a ne reagirati na pojave koje su se zbivale u šumama i ritovima prouzročene materijalnim interesima vlasnika veleposjeda. Njemu se pripisuje osnivanje ornitološke zbirke i velika uloga pri izradi znanstvenoga kataloga¹³ te sigurno jedna velika, nažalost nevidljiva uloga, uloga pravoga zaštitara prirode. Izvjesno je da Rössler kasnije ne bi mogao napisati svoj poznati rad o Muzeju u Bilju¹⁴ i Kopačkom ritu, u kojemu između ostaloga sa žaljenjem piše o području nakon izgradnje nasipa i hidromelioracija. Nestankom staroga šumara, piše Rössler (1908), koji nije bio samo ljubitelj prirode već i izvršni poznavatelj faune i odličan motritelj, a koji je Gospodarstvu "Belje" darovao svu svoju ljubav i interes za prirodu, iščeznut će ideali suprotstavljeni konzervativnim gledištima da sve počiva na čistim materijalnim interesima, a što će (zbog ove doktrine) utjecati i na ptičji svijet, budući da se sustavno i sukcesivno pogoršavaju uvjeti opstanka

Sigurno je jedan od boljih poznavatelja Dunavsko-Dravskoga ugla bio upravo Ervin Rössler. Još kao gimnazijalac, i kasnije student zoologije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, počeo se baviti ornitologijom. U Glasniku hrvatskoga naravoslovnoga društva objavljivao je od 1896. do 1900. godine svoja motrenja ptica osječke okolice (Rössler, 1898., 1899., 1901.). Kasnije kao pročelnik Ornitološke centrale u Zagrebu organizirao je mrežu motritelja, pa je tako došao do dra-

Slika 3. Supruga Fridricha, princeza i nadvojvotkinja Izabela Croy - Dülmen bila je pasionirani fotoamater. Fotografije su joj objavljivane u poznatijim časopisima.

Slika 4. Insignije Eugena Savojskog (1665. - 1736.) na pročelju iznad ulaznih vrata dvorca u Bilju.

gocjenih podataka o seobi i gnježdenju ptica. Godine 1905. pozvan je na "Belje" da znanstveno obradi popis dermoplastičkih preparata zoološke zbirke, o kojoj se u to vrijeme brinuo P f e n n i g b e r g e r. Usput je iskoristio priliku i obišao neke dijelove Kopačkoga rita, o čemu uvjerljivo svjedoči njegov rad. S današnjega gledišta zaštite prirode, to je prvi cjelovitiji rad koji govori o problematici ekosustava i njegove faune tijekom i nakon dovršenja¹⁵ izgradnje glavnih baranjskih nasipa i isušivanja zemljišta unutar nasipa. Najveći problem u zaštiti prirode ovoga područja vidio je u neshvaćanju njegove ekološke i estetske vrijednosti, u nadvladavanju materijalnih interesa¹⁶ nad kulturološkim, u težnji ondašnjih ljudi za zemljišnom rentom, do koje je bilo moguće doći oduzimanjem novih površina, gradnjom novih nasipa, kanala itd. (... ihre Schlachtrufe nach Land und höchstmöglicher Bodenrente werden immer dringlicher. Das nennt man modern).

Poslije smrti Eugena Savojskoga (1736), pa do završetka I. svjetskog rata (1918) Gospodarstvom "Belje" upravljali su brojni članovi obitelji Habsburg - Teschen.

LOVNI REZERVATI KRALJA A. KARAĐORĐEVIĆA; DRŽAVNO DOBRO "BELJE" 1918 – 1941.

Raspadom Austro-Ugarske Monarhije 1918. godine, nastale su istovremeno nove nacionalne države među kojima i Kraljevina Srba-Hrvata-Slovenaca (SHS). Baranja je do odluke Velike skupštine u Novom Sadu

Zadnji posjednik imanja¹⁷ bio je nadvojvoda Fridrich (1856-1936), koji je upravu nad dobrom preuzeo od svoga strica Albrechta¹⁸. Sa suprugom Izabellom - Croy - Dülmen imao je osam kćeri i jednoga sina. Fridrich i Izabella su veći dio svoga života proveli na Belju, iako su imali posjede u Austriji (Halbthurn, Altenburg i dr.). Izabella je bila izvrsni fotoamater. Njeni radovi objavljivani su u dnevniku "Vasarnapi Ujsag", časopisima "Heimstrikerinnen", te na raznim izložbama. I danas pobuđuju pozornost iako su to crno-bijele fotografije, u vrijeme dok je postupak izrade fotografije još bio u razvoju. Posebno lijepi i zanimljivi su pejzaži ("Ribar na jezeru", "Ribar na Hosuthaju" itd.), prizori iz lova i narodnih svečanosti u kojima je obitelj aktivno sudjelovala. Iza Izabelle i ostalih članova obitelji koji su se bavili fotografijom (Rudolf, Stephania, Joseph, Augusta, Franz Ferdinand), ostalo je više od 800 pozitivna i oko 600 negativa. Za Izabellu se može reći da je prvi (foto) snimatelj prirode Kopačkoga rita i Beljskoga lovišta (Heiszler et al. 1989.).

(25. 11. 1918) o prekidu svih državno-pravnih poslova s Austro-Ugarskom bila u sastavu Ugarsko-Hrvatske krune. Saint-Germainskim ugovorom o miru (čl. 208), uz istovremeno razgraničenje s Kraljevinom Mađar-

¹⁵ Vor dem Jahre 1861. war schon ein Teil des herrschaftlichen Überschwemmungsgebietes durch Robotarbeiten eingedämmt

¹⁶ Die Poesie des Riedes mit seiner immerns reichen Tierwelt geht ihrem Ende unaufhaltsam entgegen. Die realen sozialen und politischen Verhältnisse, ihre unabweislichen sich immer höher spannenden Ansprüche lassen sentimentale Rücksichten nicht gelten;

¹⁷ U posjedovnici Gospodarsva "Belje" pod upravom obitelji Habsburg - Teschen bilo je: 109.000 k.j. od toga: 24.000 k.j oranica, 21.000 k.j pašnjaka, 33.000 k.j šuma, 6.000 k.j livada i 25.000 k.j neproduktivnih površina (ritova, bara, tršćaka, vodotoka), 28 pustara (Maierhöfe) od toga 3 u zakupu. Posjedovali su 483 kuće, od čega 177 obiteljske, 3 kamenoloma i predionicu (kudjeljaru), 1 paromlin s mašinom od 371 KS. Uposleni: 39 činovnika i 867 ostalih djelatnika (Heiszler et al., 1989.)

¹⁸ Budući da Albrecht nije imao muškoga potomka, na temelju odredbe o neotuđivosti imanja (fideikomis), adoptira Fridricha, sina svoga brata Karla Ferdinanda, korisnikom Beljskoga veleposjeda.

skom (1920.), veći dio Baranje pripao je Kraljevini SHS. Gospodarstvo "Belje" ušlo je u sekvistar Generalne direkcije državnih dobra koja je djelovala pri Ministarstvu financija u Beogradu. Već 1921. godine "Belje" je proglašeno državnim dobrom (Dividl, 1932.).¹⁹

Ugovorom o razgraničenju Kraljevine Mađarske i Kraljevine SHS, obitelj Habsburg-Teschen gubi oko 2/3 Belja, odnosno južne dijelove Baranje gdje se nalazi i Kopački rit.²⁰

U novoosnovanoj Kraljevini SHS, D.d. "Belje" bilo je podijeljeno na 11 poljodjelskih i 4 šumske uprave, a samo lovište u 4 šumsko-lovna rejonu.²¹

Iz publikacija toga vremena, a posebno iz "Lovačkoga glasnika" iz 1932. godine, dostupni su nam zanimljivi opisi lovišta, divljači, te lovaca-gostiju. U spomenutom glasniku osim naslovnice glavnoga urednika pojavljuju se napisi poznatih lovnih stručnjaka Zoričića, Marinovića, Borisavljevića i drugih. Zanimljiv je članak Marinovića "Iz predratne statistike lova na dobru "Belje", u kojem je i tablični pregled ulovljene divljači, sisavaca i ptica od 1785-1913. godine. Podaci ulovljene divljači djeluju impresivno u današnjem poimanju brojnosti sisavaca i ptica. Tako npr., začuđuje podatak da je tijekom četiri godine (1836-1840) odstreljeno 347 orlova i 1.166 velikih grabljivica (dakle opet orlova, sokolova, jastrebova, škanjaca itd.), zatim 93 vuka. U usporedbi s tim podacima o životinjskom obilju, današnji životinjski svijet ovoga područja izgleda siromašno.

Ocjenu gospodarenja lovištem i divljači za vrijeme Kraljevine Jugoslavije opisao je Szechenyi Zsigmond, kojega je u studenome 1942. godine pozvao Albrecht na Belje. Između ostalog piše: "Jugoslaveni su gospodarili lovištem na način samo njima znan".²² Međutim, pišući o orlovima štekavcima koji odlijeću sa stabla tek kada im se približi, zaključuje da su bili zaštićeni i čuvani od jugoslavenskih lovaca.

Szechenyi posebno lijepo piše o beljskom krajo-liku koji ga podsjeća na Afriku.²³ Ponosan je što u njegovoj zemlji postoji takvo područje, koje je doduše tako malo da bi ga se za 15 minuta moglo preletjeti zrakoplovom, ali istovremeno toliko zanimljivo, impresivno, uzbudljivo i jedinstveno da zavrijeđuje posebnu pozornost. Javlja mu se ideja da bi ga trebalo zaštititi i prozvati Beljskim nacionalnim parkom na radost budućim naraštajima i proučavanju. Istina, piše, da u njemu ne bi bilo kao u Yelowstonu grizlija, wapiti jelena ... no zato bi se ovdje mogle vidjeti divlje svinje, jeleni, srne, crne rode, kormorani, orlovi, vidre, divlje mačke.

Ovaj Mađar bio je zaista jedan od najboljih promicatelja ideje o zaštiti Kopačkog rita. Piše impresivno, pomalo pjesnički "u starom gnijezdu (orla) mlada sreća".

Između dva rata lovište "Belje" često su posjećivali novinari, prirodoslovci, ljubitelji prirode i lovci²⁴ (Getz, 1996). Postoji velik broj novinskih naslova koji se odnose na ovo područje i njegov bogat životinjski svijet. Svi oni na ovaj ili onaj način veličaju prirodne ljepote i (ekološke) osobitosti ovoga kraja, pa je zapravo čudo što se već tada nije javno iskazivala želja za zakonskom zaštitom prirode, a ona se iz konteksta tih naslova itekako naslućuje.

Premda izgleda paradoksalno velike zasluge u promidžbi i zaštiti ovoga područja imaju lovci, u svakom slučaju oni iz najviših državnih političkih tijela. Uz stalnu težnju za obogaćivanjem lovišta, ponajprije jelenskom divljači, provlačilo se i nastojanje za očuvanjem ekosustava, što je i logično. Da nije bilo te težnje za vrhunskim trofejama jelenske divljači, i lovištem koje je ispred mnogih sličnih u Europi, tko zna što bi se dogodilo s Kopačkim ritom? Možda je to samo jedan od bitnih razloga, međutim postoje i drugi, koje vjerovatno nitko u potpunosti neće moći objasniti. Sama priroda ovdje je jedna posebnost začuđujuće i neobjašnjive ljepote i uprizorenja, koja je mnoge nadahnjivala i

*¹⁹ Godine 1921. (3.7. 1921.) donešena je Uredba o organizaciji i uredenju Državnoga dobra "Belje", koja je 31.12. iste godine zamijenjena Zakonom o državnom dobru "Belje".

*²⁰ Obitelj Habsburg-Teschen izgubila je Mirovnim ugovorom u Saint-Germainu (Francuska) temeljem čl. 208. 86.277 kj površine, praktično južni dio Baranje, glasovito lovište i poznato obitavalište ptica, današnji Park prirode i Posebni zoološki rezervat "Kopački rit".

*²¹ Lovište "Belje"; Prvom (I) šumsko-lovnom rejonu pripadale su površine Šumske uprave "Tikveš" i dio Šumske uprave "Zmajevac" (8.632 ha), koje su proglašene rezervatom Njegovoga kraljevskog veličanstva Aleksandra Karadorđevića. U šumsko-lovni rejon II upisane su površine Šumske uprave "Beli Manastir" i dio šume Siget Šumske uprave "Tikveš" (2.877 ha), a u šumsko-lovni revir III ostale površine Šumske uprave "Zmajevac" (7.481 ha), osim šume Bikovac i Sarvašata, koje su uvrštene u šumsko-lovni revir I. U IV šumsko-lovnom rejonu nalazio se današnji Kopački rit (9.207 ha)

*²² A jugoszlávok pedig kifogástalanu, igaz vadászokhoz nagyon is méltó módon kezelték nekik jutott területet, kímélétes szakértelemmel gazdakoldtak szarvasaikkal, ahogyhallom - manapság teszik.

*²³ Inkább valami egzotikus, dzungelszerű vadonságnak tűnik ez a vidék ... hőködös idő járja-, megis Afrika jut eszembe, mikor az éppen elejtett, még gözöglő ...

*²⁴ Na području lovišta "Belje" boravili su (u razdoblju od 1880.do 1918.) Franjo Josip I. Austro- Ugarski car, Rudolf von Oesterreich, prijestolonasljednik i ornitolog, Franjo Ferdinand austrijski nadvojvoda, Wilim I. Hohenzollern pruski car, Brehm Edmund Alfred zoolog, (od 1919. do 1941.) Aleksandar Karadorđević I. kralj Kraljevine Jugoslavije, Ciano Galeazzo ministar vanjskih poslova Italije, (od 1942 - 1944) nadvojvoda Albrecht Habsburg Teschen, Szechenyi Zsigmond putopisac i poznati lovni stručnjak (od 1945.-1990.) Josip Broz predsjednik SR Jugoslavije, Lavoslav Ružička kemičar, nobelovac, Nikolai Ceausescu, političar predsjednik R. Rumunjske, Janos Kadar političar predsjednik R. Mađarske, Nikita Sergejevič Hruščov, političar, predsjednik SSSR, Leonid Brežnjev, političar predsjednik SSSR, Erich Honecher, političar predsjednik DDR Njemačke, Abdoreza Pahlavi iranski princ, brat Reze Pahlavija, iranskoga šaha, Mahendra, nepalski kralj, Gustav Krklec, hrvatski književnik i pjesnik, Bernhard Grzimek, njemački zoolog, Yves Jaques Cousteau, istraživač, putopisac, filmski stvaralac i drugi.

poticala, i nesvjesni toga, oni bi joj se ponovno vraćali čim bi im se pružila prilika.

Za uzgoj i zaštitu jelenske divljači, njeno rasplodi- vanje i ostvarenje trofeja vrhunske ljepote i vrijednosti, nesumnjivo velike zasluge ima Koloman Schaler. Na "Belju" je započeo raditi još u vrijeme nadvojvode Fridricha. Pažljivim praćenjem razvoja pojedinih vri- jednijih grla, ali i cijele populacije jelenske divljači te selekcijom svih trofejno lošijih jedinki, uspio je uzgoji- ti jelene vrhunske ljepote rogovlja. Nažalost, nije bio vičan pisanju pa nije ostavio ni jedan pisani rad.²⁵

Jedan od Schalerovih pomoćnika bio je Ferdo Šu-

lentić. Za razliku od Schalera, Šulentić (1988) je bio dobar pisac. Svoje službovanje u lovištu "Belje" (od 1935-1938 i od 1946-1948) susrete s divljim živo- tinjama, prirodom i ljudima koji su u to vrijeme živjeli, opisao je u prigodnim publikacijama "Lovačkoga vjes- nika" i drugim časopisima. Pod kraj života (1988), u vlastitom izdanju tiskana je knjiga "Na šumarskim i lo- vačkim stazama". Nekoliko poglavlja knjige posvećeni su i lovištu, ljudima i događajima, u koje se nažalost, često uplitala politika, bacajući tamnu sjenu na idiličnu sliku prirode, divljači i svih onih čulnih uprizorenja ovoga kraja.

BIOLOŠKA STANICA "ALBERTINA", "BELJE" ZA VRIJEME KRALJEVINE MAĐARSKE od 1941 do 1944. godine

Za razvoj znanosti i zaštite prirode, od posebne je važnosti bilo osnivanje biološke stanice u Bilju.

Naime, u travnju 1941. godine, Baranju i Vojvodinu zaposjela je vojska Kraljevine Mađarske. U činu pukov- nika četvrte pukovnije vratio se Albrecht Habsburg Tes- cheni, nepriznati vlasnik Beljskoga veleposjeda²⁶ (No- vaković, 1986), nadajući se povratu imovine oduzetu Saint-Germanskim mirovnim ugovorom 1920. godine.

Princ Albrecht bio je osnivač Biološke stanice "Albertina", koja je djelovala u okviru Mađarskoga na- rodnog muzeja iz Pešte, sa sjedištem u dvorcu Eugena Savojskoga u Bilju. Biološka stanica "Albertina" oku- pila je, za ono vrijeme, vrlo poznate mađarske biologe, specijaliste za pojedina znanstvena područja, koji su ubrzo započeli s istraživanjima.

Homonay Nandor, ormitolog, napisao je izvrstan rad o orlovima štekavcima i crnim rodama, kao i pre- gled ekoloških prilika na poplavnom području Ko- pačkoga rita. Woynarovich E., istraživao je ekolo- ške čimbenike (temperaturu, prozirnost, boju, kemi- zam) vode Kopačkoga i Biljskoga jezera, Drave i Du- nava u odnosu na opstojnost praživotinja, kolnjaka, ra- kova i nekih vrsta kukaca (*Chironomus*); Pongratz Sandor, bavi se vretencima (*Odonata*) i ravnokrilašima (*Orthopteroidea*). Evidentirao je 40 vrsta; Hortoba- gyi Tibor, nadovezao se na istraživanja Woynaro- vica, istraživao je fitoplanktonske alge; zabilježio je 172 vrste od kojih neke koje nisu bile na popisu flore Ugarske; Szent Ivany Jozsef, skupljao je leptire na hr- vatskoj strani Drave; na "Belju" je u pet dana ulovio i odredio 60 vrsta leptira; Szelenyi Gustav, istraživao je faunu gnijezda bijele pliske (*Motacilla alba*), bijele

rode i domaćeg goluba; posebno je opisao vrstu kukca (*Cephalonomia nidicola*); Szekessy Vilmos, bavio se faunom gnijezda bijele rode; pronašao je 94 vrste beskraljeznjaka. Wagnér Janos, u jednom radu opisu- je velikoga puža Kopačkog rita (*Viviparus hungaricus*), a u drugom stradanja ptica od školjki; Rotariés Mi- haly, napisao je kraći rad o ribarstvu; osvrnuo se na ulov velike morune (*Huso huso*) i hibride riba; Boros Adam, opisuje kijejsku koprivu (*Urtica kioviensis*) i njezina nalazišta.

Osnivanje Biološke stanice bio je prvi ozbiljniji znanstveni napredak na ovom području, nažalost krat- kotrajan, jer su već krajem mjeseca studenog (27. 11. 1944) Baranju okupirali Titovi partizani i neke jedinice Crvene armije. Nadvojvoda Albrecht, kao i mnogi dru- gi plemići napustili su Baranju i Mađarsku i potražili utočište u prekomorskim zemljama Latinske Amerike. Umro je u Argentini 1955. godine. Za to vrijeme Dvo- rac i Muzej su opljačkani, nestao je cjelokupan inven- tar, te biblioteka zajedno s preostalim dermoplastičnim preparatima životinja.

Do 1944. godine tiskan je samo jedan broj časopisa "Albertina", dvojezično na mađarskom i njemačkom jeziku. S današnjeg gledišta, ovi znanstveni radovi i danas predstavljaju osnovna počela za daljna istraži- vanja na ovom području.

Iako ne raspoložemo nekim zvaničnim dokumen- tima, nekom naredbom, ukazom i sličnim zakonoda- vnim aktom Kraljevine Mađarske o zakonskoj zaštiti ovoga područja, što ne isključuje njegovo postojanje, pretpostavka je da je Albrecht ponukan primjerima iz drugih europskih zemalja (ili zbog nekog drugog raz-

²⁵ Navodno je postojala knjiga odstrjela divljači i popis lovaca koja je izgubljena. Moguće da se nalazi kod obitelji Ivana Isakovića u Beogradu

²⁶ Saint-Germanskim ugovorom o miru između Kraljevine SHS i Mađarske i razgraničenju, veći dio posjeda "Belja" pripao je Kraljevini SHS. Nezadovoljan takvim ishodom Fridrich je tužio Kraljevini SHS Međunarodnom sudu i tražio povrat imovine koja mu nakon pre- sude nije vraćena. Nadajući se povratu imovine, Albrecht upućuje zamolbu ministru pravosuđa Bardossyju, koji 1942. godine donosi rješenje kojim se Državno dobro "Belje" prenosi s državnog erara Kraljevine Jugoslavije na državni erar Kraljevine Mađarske zbog čega nastaje imovinsko-pravni spor s Albrechtom koji nije riješen do završetka Drugog svjetskog rata.

loga) interno zaštitio područje proglašivši ga Prirodnim zaštićenim područjem (Naturschutzgebiete), što se mo-

že zaključiti iz uvodnika A. Pongratza u prvom broju "Albertine".*²⁷

NASTANAK SAVEZNIH LOVIŠTA (1952.) I UPRAVLJANOG PRIRODNOG REZERVATA (1967)

(Lovište "Belje" 1945-1951.; LŠG "Jelen" 1952-1990)

Nastankom Titove Jugoslavije, cijelo je područje, a posebno divljač (jelenska, srneća, divlje svinje) izložena nemilom progonu i zatiranju. Tko god da se ćutio lovcem, ribolovcem ili je imao druge nečiste namjere, našao bi se na ovom području i uzimao od prirode što je htio. Nitko to nije branio. Posebno privilegirana kasta bili su ondašnji borci - "drugovi". Ulazili su u Kopački rit i druge dijelove beljskoga lovišta kada su htjeli, lovili su sve što im je došlo pod pušku, na udicu ili u mrežu.

Danas je teško objektivno objasniti sve motive koji su doveli do izdvajanja šuma i lovišta iz sustava "Belja". Razloge i objašnjenja imao je LŠG "Jelen" ("Jelen", Jubilarno izdanje u povodu 25 godina rada LŠG "Jelen", 1977). "Do izdvajanja šumskoga kompleksa iz sastava "Belja" došlo je uslijed neravnopravnog položaja šumarstva i lovstva u odnosu na poljoprivredu. U cilju podmirjenja velikih rashoda u poljoprivrednoj proizvodnji vršila se neracionalna i prekomjerna sječa i iskorištavanje šumskog fonda, istovremeno za obnovu šuma i razvoj lovstva davala su se neznatna sredstva što je dovelo do pojave velikih površina bez šume nije se poklanjala pažnja uređenju lovnih terena i objekata dok se s fondom divljači nije organizirano gospodarilo."

Da li je zaista bio u pitanju nemar čelnih ljudi PIK-a "Belje", određeno nerazumjevanje i neshvaćanje vrijednosti šuma, divljači, ili su postojali neki drugi razlozi? U svakom slučaju oni koji su pokrenuli proces za izdvajanjem lovišta i šuma iz sustava "Belja", danas nisu živi, ili ako jesu, nemaju prilike da o tome govore, ili neće s razlogom.

Od 1950. do 1954. godine raznim odlukama, rješenjima i sl. državno-pravnim aktima Vlada Narodne Republike Hrvatske i Vlada Federativne Narodne Repu-

blike Jugoslavije odvajaju i spajaju šumska gospodarstva i njihove dijelove u jedinstveno lovno-šumsko područje, tako da će do kraja listopada dozrijeti trenutak za osnivanje Uprave saveznih lovišta "Jelen" - Beograd*²⁸, samostalnoga poduzeća, koje će 1959. godine dobiti naziv Lovno-šumsko gazdinstvo "Jelen".

U to vrijeme PIK "Belje" zalagao se za isušivanje Kopačkoga rita; predlagala se sječa šuma Haljevo i Kozarac (Koha) s ciljem dobijanja novih poljoprivrednih oranica. Po jednom francuskom projektu hidromelioracija iz prošloga stoljeća, trasa glavnoga nasipa trebala je ići neposredno uz obalu Dunava i Drave. Da je kojim slučajem došlo do realizacije projekta, danas gotovo i ne bi bilo Kopačkoga rita. Na jednom sastanku s čelnicima "Belja", Josip Broz*²⁹ je predložio modernizaciju poljodjelstva, uvođenje suvremene tehnologije u proizvodnju ratarskih kultura, modernizaciju strojnoga parka i sl., umjesto isušivanja Kopačkoga rita i uklanjanja šuma Haljevo i Kozarac. Sasvim sigurno da je u svemu tome postojao i osobni interes Josipa Broza i njegovih čelnih ljudi ondašnjega političkog etablissementa. Ustalom osobni interes lovca koji je u jednom trenutku povijesti bio usmjeren težnji osnivanja velikoga lovišta zbog ugone i zadovoljstva malobrojnih, odabranih iz svjetskog i domaćeg "Jet-Seta", doveo je do učinkovite zaštite današnjega Kopačkoga rita.

Nastavljajući tradiciju europskoga lovstva, kojega su začetnici mađarsko-tešenski Habsburzi, LŠG "Jelen" je nažalost, unatoč proklamiranom bratstvu i jedinstvu svih južnih Slavena, provodio određenu pro-srpsku politiku, favorizirajući sve što je dolazilo iz Srbije i Beograda, a na štetu ostalih naroda i narodnosti bivše Jugoslavije. Veći dio visoko obrazovnog osoblja "Jelen" dolazio je s beograskog Sveučilišta. Malo je bilo

*²⁷ Ertzherzog Albrecht deklarierte sich nur grosse Teile der Herrschaft Bellye Naturschutzgebiete, sonder verlieh auf seinem entschiedenen Wunsche Ausdruck, an dieser Stelle eine biologische Forschungsstation zu errichtet

*²⁸ U prosincu 1944. godine beljske šume i lovište preuzima Direkcija šuma u Somboru (Vojvodina). Rješenjem Ministarstva poljoprivrede FNR Jugoslavije (od 2.11.1945) ponovno se vraćaju "Belju". Na temelju tog rješenja Glavna uprava državnoga dobra "Belje" osniva šumsko odjeljenje koje upravlja šumama i lovištem do 1. 1. 1950., kada je osnovano Šumsko gospodarstvo "Košutnjak", kao samostalna poslovna jedinica u sastavu "Belja". Slijedi Rješenje Vlade FNRJ br. IV-0444 od 4. 2. 1952., kojim se Savezna lovišta pri Savjetu za poljoprivredu i šumarstvo prenose na Vladu FNRJ, zatim nekako u isto vrijeme Generalni sekretar Vlade FNRJ odlukom br. IV-521/52 od 22. 3. 1952. predaje Vladi NR Srbije dio iločkog lovišta "Srijemski borac", koji se nalazi na teritoriju NR Srbije, dok je sva ostala lovišta zadržao u Predsjedništvu Vlade FNRJ u Upravi saveznih lovišta. Zatim Vlada NR Hrvatske Rješenjem POV 287/52 od 2.06.1952. prenosi na Vladu FNRJ: Poljoprivredno dobro "Zlatna Greda" (Kneževi Vinogradi), Preduzeće za ribolov i preradu ribe "Dunav" u Apatinu, sa svim ribolovnim vodama osim Stare Drave (Biljski rit - Dravica) i dunavca na Puškašu, Šumsko gospodarstvo "Košutnjak" (Bilje) osim šuma Šarkanj, Busiklica, Haljevo, Biljski rit i pilane u Kneževu, Vlada FNRJ Rješenjem br. IV-2590 od 28.07.1952. proglašava Upravu saveznih lovišta - Beograd privrednom ustanovom sa samostalnim poslovanjem. Slijedi, Rješenje Saveznog izvršnog vijeća (SIV) br. 431 od 18. 10. 1954., kojim se ukida spomenuta Uprava saveznih lovišta i osniva Uprava uzgajališta divljači "Jelen"-Beograd sa samostalnim financiranjem. Tek 1959. godine Rješenjem SIV-a R. p. br. 295 od 24.11.1959. Uprava uzgajališta divljači "Jelen" mijenja naziv u Lovno-šumsko gazdinstvo "Jelen"-Beograd.

*²⁹ Josip Broz, političar, predsjednik SR Jugoslavije od 1945.-1980.g.

Slika 5. Lovački dvorac "Köriserdő" ("Jasenak"), od 1918. "Tikveš" u kojem je živjela obitelj Fridricha. Izgrađen je u drugoj polovici 19. stoljeća.

hrvatskih znanstvenika koji su imali pristup lovištu LŠG "Jelena". Trend političkog izolacionizma prema svemu što je Hrvatsko zadržao se sve do Domovinskoga rata 1991/92., kada je dio uposlenih javno stao na stranu velikosrpske politike, uzeo oružje i protjerao iz Baranje gotovo sve Hrvate, Mađare, djelatnike lovstva i zaštite prirode.

Istovremeno s osnivanjem Operativno-naučnog centra (ONC-a 16. travnja 1961.) u Bilju, odnosno Operativno-naučnog instituta "Dr. Ilija Đuričić", započela je manja suradnja sa znanstvenim institucijama iz Zagreba, Ljubljane i inozemstva.

Jedan od prvih poznatijih ornitologa koji su posjetili Kopački rit nakon osnivanja Uprave uzgajališta divljači "Jelen" (U.U.D. "Jelen"), bio je bračni par Rucner (Drago i Renata). Na zamolbu Odjela za zaštitu prirode Konzervatorskoga zavoda iz Zagreba, boravili su prvi puta na području Kopačkog rita od 15. do 17. lipnja 1954. godine. Tamo su upoznali Josipa Majića, poznavatelja ptica i područja, kojega će kasnije obučiti vještini prepariranja životinja i uputiti ga osnovama prikupljanja znanstvenoga materijala. Tijekom idućih 17 godina, Majić će izraditi stotinjak dermoplastičkih preparata ptica i sisavaca, sakupiti veći broj ptičjih jaja, jelenskih rogova, lubanja i zubi divljih svinja, lisica, divljih mačaka, lovačko oružje, mreže, udice i drugi ribolovni pribor za budući Prirodoslovni muzej u selu Kopačevu.³⁰

Drago i Renata Rucner obavljali su terenska istraživanja još i 1956. (17.-20. 10.), 1957. (25. 6.-1. 7.) i 1958. (17. 7. - 23. 7.). U dva navrata bili su gosti U.U.D.

Slika 6. Oznaka Mađarskoga narodnoga muzeja nađena je u obrambenom jarku dvorca u Bilju. Na emajliranom limu bio je natpis: Magyar Nemzeti Múzeum, Albrecht Kir. Herceg, Biológiai Allomasa, Belye - Baranya

"Jelen" s kojim su sklopili ugovor o znanstvenoj suradnji, a rezultat toga su vrijedni radovi, posebice "Prilog poznavanju ornitofaune Kopačkog rita i okolice u Baranji". Taj je rad nastavak opisivanja i popisivanja ptica koji je započeo Pfennigberger, Mojsisovics, Rössler, a kasnije nastavili neki drugi istraživači.

Rucnerovim izvješćem o Kopačkom ritu, koji je podnio Odjelu za zaštitu prirode, potaknut je proces³¹ provođenja zakonske zaštite cijeloga područja, iako je u to vrijeme svaka misao i prijedlog kojim bi se od "Jelena" oduzelo dio lovišta i stavilo ga pod nadzor Odjela za zaštitu prirode Konzervatorskog zavoda, bio ravno herezi. Takvi prijedlozi, i to još od strane Zagreba, nisu dobro došli, stoga su svi posjetitelji, istraživači, profesori i voditelji studentskih ekurzija bili na oprezu prilikom iznošenja svojih stavova o zaštiti prirode ovoga područja. Taj oprez vidljiv je i u radovima prof. Matoničkina, Pavletića i drugih (1964.). Uostalom, ideja o upravljanju prirodom koju su zastupali u "Jelenu", pokazala se kasnije kao jedinom mogućom i realnom za to područje.

Rezolutni zagovornik zakonske zaštite prirode Kopačkoga rita bila je Zvezdica Mikulić³² (1965), koja je po službenoj dužnosti od početka pratila tijek pregovora između LŠG "Jelen" i Republičkog zavoda za

³⁰ Iz političkih i drugih razloga Majića su 1971. godine nakon smjenjivanja direktora LŠG "Jelen" Adalberta Tičaka i postavljanja novog direktora, doslovce protjerali iz "Jelena". Uz podršku nekih ljudi našao je provizorni smještaj za zbirku u Društvenom domu u selu Kopačevu, gdje je kasnije osnovan "Zoološki muzej Baranje".

³¹ Citat iz izvješća Rucnerovih: "... Na temelju svih ovdje iznesenih podataka potpuno je jasno da Kopački rit s okolnim močvarama i šumama predstavlja vanredno zanimljivo područje kojem bi u smislu zaštite trebalo posvetiti veliku pažnju Dosadašnjim istraživanjima ptica u Kopačkom ritu i okolici dovoljno je dokazano da to područje zavređuje maksimalnu zaštitu jer to je u smislu suvremene biološke nauke važan naučni objekt". (R.Z.Z.P., 1966.)

³² Zvezdica Mikulić (citat) ... Zaštita Kopačkoga rita je nužna, a djelomično se sprovodi, jer su korisnici toga područja svjesni njegove vrijednosti; ipak zaštita još nije formalno provedena iako je Zavod za zaštitu prirode u Zagrebu poduzeo sve što je potrebno.

Slika 7. Zgrada Mjesnog odbora u selu Kopačevu u kojoj se od 1972. god. nalazila lovačko-zoološka zbirka preparata životinja sakupljenih sa područja Kopačkoga rita.

zaštitu prirode i drugih sudionika u provedbi zakonske zaštite Kopačkoga rita.

Intenzivni pregovori odvijali su se od 1957 do 1966. godine. Osim LŠG "Jelena" i Konzervatorskog zavoda NR Hrvatske, uključen je bio Sabor NR Hrvatske, Izvršno vijeće i njegovi organi uprave³³ i drugi. LŠG "Jelen" je 1958. godine predložio osnivanje Nacionalnog parka "Moša Pijade". Prijedlog je uručio Zavod za zaštitu prirode R. Srbije Kabinetu Predsjednika Republike, s čim se nije složio Konzervatorski zavod.³⁴

U 1962. godini Zavod za zaštitu prirode Hrvatske uz potporu Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti (JAZU) ponovno aktualizira postupak zakonske zaštite Kopačkog rita, uz zahtjev za osnivanjem **biološke stanice** (Getz, 1973). Za biološku stanicu pokazale su veliko zanimanje mnoge poznate znanstvene ustanove u Hrvatskoj.³⁵ Istovremeno od Savjeta za znanstveni rad Hrvatske zatražena su sredstva za istraživačke projekte.

U međuvremenu "Jelen" nastoji dobiti na vremenu, pa Izvršnom vijeću i Zavodu za zaštitu prirode šalje poznate dokumente o nenadležnosti Hrvatske nad ovim područjem (vidi napomenu pod ²⁸). Osnivanju (Hrvatske) biološke stanice oponiraju osnivanjem Operativno-naučnog instituta "Dr. Ilija Đuričić" u Bilju (ONI)³⁶, u kojem je u to vrijeme već radilo 32 uposleni-

ABERTINA

A MAGYAR NEMZETI MUZEUM, ALBRECHT KIR. HERCEG
BIOLOGIAI ALLOMASANAK KIADVANYAI.

VERÖFFENTLICHUNGEN AUS DER ERYHERYOG ALBRECHT BIOLOGISCHEN STATION DES UNGARISCHEN NATIONAL-MUSEUMS

VOL. I. 1944.

PHOTO. HOMONNAY

KIADJA

A MAGYAR NEMZETI MUZEUM, ALBRECHT KIR. HERCEG,
BIOLOGIAI ALLOMASA; BELLYE

SZERKESZTIK

HOMONNAY NANDOR ES SZEKESY VILMOS

Slika 8. Preslik naslova Biološke stanice "Albertina"

ka, od toga 18 na različitim znanstvenim temama (ukupno 41). Bilo je dosta vanjskih suradnika iz drugih znanstvenih kuća i sveučilišta.³⁷

Od ukupno osam brojeva Posebnog izdanja "Jelen" koji je izlazio od 1964 do 1969., objavljeno je 57 znanstvenih radova ("Jelen", jubilarno izdanje, 1972.): 1 iz klimatologije, 1 iz opće ekologije, 4 iz pedologije, 1 iz hidroekologije, 2 iz fitocenologije, 4 iz entomologije, 3 iz fiziologije životinja, 5 iz ornitologije, 1 iz genetike, 10 iz šumarstva, 21 iz lovstva, 1 iz medicine rada, 2 iz ekonomije, 1 iz turizma. Paralelno je izlazio bilten "Jelen". Od 1958 do 1971. godine tiskano je 44 (?) brojeva biltena. Nakon prestanka izlaženja biltena, od 1974. godine tiska se Informativni list³⁸, u kojem su se povre-

³³ U pregovore oko proglašenja Kopačkog rita zaštićenim objektom prirode bili su uključeni: Sekretarijat za poljoprivredu, Uprava za ribarstvo, Sekretarijat za šumarstvo, Uprava za vodoprivredu, kasnije Institut za slatkovodno ribarstvo, Kotar Osijek i drugi.

³⁴ Uz obrazloženje: "...s obzirom na izraženo privredno značenje Kopačkog rita pogoduje kategorija upravljanog prirodnog rezervata u kojem se mogu dozvoliti izvjesni zahvati (ribolov, lov)".

³⁵ Institut za biologiju i Institut za botaniku, Institut za šumarstvo i lovna istraživanja, Institut za slatkovodno ribarstvo, Hrvatski narodni zoološki muzej, svi iz Zagreba.

³⁶ O osnivanju Operativno-naučnog centra (ONC) i kasnije Operativno-naučnog instituta "Dr. Ilija Đuričić iz Bilja (ONI) postoje dosta oprečna mišljenja. Dok neki tvrde da je osnivanjem ONI-a "Jelen" pokušao otkloniti opasnost od osnivanja biološke (Hrvatske) stanice i infiltracije hrvatskih znanstvenih institucija na ovo područje, drugi su mišljenja da je ONI bio utočiste suvišnih djelatnika s fakultetskom i srednjoškolskom naobrazbom kojih je u jednom trenutku bilo previše zbog pogrešne kadrovske politike.

³⁷ S LŠG "Jelen" (ONI-jem) surađivao je: Zavod za ornitologiju iz Zagreba, Poljoprivredni fakultet iz Osijeka, Šumarski fakultet iz Zagreba i Beograda, Pedagoški fakultet iz Osijeka, Veterinarski fakultet iz Beograda, Prirodoslovno-matematički fakultet iz Beograda i mnogi drugi.

³⁸ Puni naslov: Informativni list radnika osnovnih organizacija udruženih u LŠG "Jelen"-Beograd.

meno našli i napisi iz zaštite prirode. Informativni list prestaje izlaziti 1991. godine pred početak Srbo-četničke agresije na Hrvatsku.

LŠG "Jelen" bio je producent desetak kratkometražnih znanstveno-popularnih filmova snimljenih u tehnici suvremenog igranog filma (35 mm). Neki od tih filmova nagrađeni su na međunarodnim festivalima kratkometražnih znanstveno-popularnih filmova.³⁹

ONI je prestao s radom 1971. godine zbog pomanjkanja financijskih sredstava no postojali su i drugi razlozi.⁴⁰ Prijetila je opasnost da Kopački rit ostane bez uposlenih koji su se brinuli za provođenje mjera zaštite i istraživački rad, stoga su Matoničkim, Pavletić i Getz pokušali potaknuti osnivanje nove biološke stanice uz pomoć i sredstva Kulturno-prosvjetnog vijeća Sabora, Instituta "Ruđer Bošković", Biološkog instituta Sveučilišta i drugih, koji su od ranije pokazivali interes za ovo područje i njegovu problematiku. Većina od njih kojima su upućene zamolbe podržalo je ideju osnivanja biološke stanice, no do realizacije nije nikada došlo. U "Jelenu" su bili mišljenja⁴¹ da takva biološka stanica ni-

je potrebna, jer je područje "pokriveno" brojnim znanstvenim temama koje se tiču zaštite prirode.

Godine 1967. Ukazom Sabora Republike Hrvatske, Kopački rit je postao **Upravljeni prirodni rezervat**. Kopačko jezero, Bijelo jezero, Sarvaš bara, Isinj bara, Kan bara, Nadhat, Mali Bajar, Hulovo i sve ostale neimenovane bare i "jezera", "grede" prema ušću Drave postaju "**uže**" područje, a dunavsko zaobalje sjeverno od Vemeljskog dunavca do starog riječnog pristaništa na Kazuku, "**šire**" područje. Stupanjem na snagu novog Zakona o zaštiti prirode u 1976. godini "uže" područje preimenovano je u Specijalni zoološki rezervat, a "šire" u Park prirode "Kopački rit".

Samo proglašenje prošlo je u "Jelenu" dosta mirno. Prvih godina nakon proglašenja i dalje se lovilo na Kopačkom jezeru. Za goste lovce iz Italije postavljene su čeke (Getz, 1973). Revoltiran ovakvim ponašanjem lovaca, Getz je pismeno upozorio Republički zavod za zaštitu prirode i zatražio inspekcijsku kontrolu zbog čega je došao u sukob s čelnicima u "Jelenu".

NARODNE NOVINE

SLUŽBENI LIST SOCIJALISTIČKE REPUBLIKE HRVATSKE

ZAKON

o proglašenju poplavnog područja Kopački rit upravljanim prirodnim rezervatom

Članak 1.

Poplavno područje Kopački rit proglašava se upravljanim prirodnim rezervatom (u daljnjem tekstu: rezervat).

Članak 2.

Rezervat obuhvaća poplavno područje sjeveroistočno od Osijeka koje je omeđeno rijekom Dravom od

ušća do trase nasipa iz 1957. godine, tim nasipom uz selo Kopačevo do kote 87, pravcem do lugarnice "Čošak šuma", kanalom Čarna uz Tikveš, zapadnim rubom šume do lovačkog dvorca, pravcem na rijeku Dunav i Dunavom do ušća Drave.

Točne granice rezervata utvrdit će Izvršno vijeće Sabora ili organ koji ono odredi.

U rezervatu postoji uže područje.

Članak 3.

Ovaj zakon stupa na snagu osmog dana nakon objave u "Narodnim novinama".

Slika 9. Preslik naslovne stranice Narodnih novina u kojima je Kopački rit obznanjen Upravljanim prirodnim rezervatom.

³⁹ Osim "Poslijednje oaze" u kooperaciji s "Avala" filmom i drugim filmskim kućama snimljeni su: "Beljski jelen", "Divlja plovka", "Kopačevsko jezero", "Apatinsko ribarstvo", "Embrion", "Fazan", "Vidrica", "Informativni film "Jelen", "Pas tragač".

⁴⁰ Stvarni razlog ukinuća ONI-a bila je smjena dotadašnjeg rukovodstva LŠG "Jelen". Novo rukovodstvo odlučilo je rasformirati ONI zbog "niskih osobnih primanja" radnika. Inventar Instituta je djelomično prodan a djelomično podijeljen zainteresiranim.

⁴¹ Zvanično, za javnost novo čelništvo "Jelena" nije imalo ništa protiv biološke stanice ukoliko bi netko drugi, a ne "Jelen" osigurao sredstva za njen rad. Razlozi su bili drugi; (opravdano) se pretpostavljalo da bi takova bio-stanica u budućnosti mogla biti kočnica planovima, gospodarskim osnovama, programima LŠG "Jelen" u iskorištavanju prirodnih resursa područja.

Iz toga vremena je zanimljivo izvješće Getza (dopis iz 1968.), koje oslikava tadašnji stav LŠG "Jelen" prema Zakonu, Zagrebu i njegovim znanstvenim institucijama. Izvješće je upućeno Republičkom zavodu za zaštitu prirode i Institutu za biologiju Sveučilišta u Zagrebu, a u njemu je opisan slučaj protjerivanja Vladimira Pfeiffera^{*42} poznatog zaštitnika prirode i ptica s područja Kopačkoga rita.

Pfeiffer je namjeravao hvatati i prstenovati ptice u svezi s jednim višegodišnjim projektom Renate i Drage Rucnera, što je samo djelomično obavljeno, jer je po nalogu direktora "Jelena" morao prekinuti posao, napustiti Kopački rit i Baranju.

U razdoblju od 1967 do 1990. godine, područje Zoorezervata i Parka prirode bilo je pod neprekidnim pritiskom zvjerokradica, sakupljača životinja za zoološke vrtove (Getz, 1972), ribokradica (udičara i "mrežara") (Getz, 1973). No, najveća je opasnost prijetila od (i još i danas nije otklonjena) od vodograđevnih radova^{*43} (Getz, 1990), na obrambenim nasipima, koji su u spomenutom razdoblju i u prošlosti izazivali najveće štete i promjene u ekosustavu, ugrozivši njegov životinjski svijet posebice ptice močvarice. Također nije otklonjena opasnost od izgradnje vodne stepenice "Osijek" na 30 r.km, kao i novoga Osijeka na lijevoj obali Drave, zbog kojih će biti prekinut ekološki kontinuitet dunavsko-dravskog zaobalja te povećan pritisak civilizacije na rubnim dijelovima Zoorezervata (Getz, 1988).

Nakon prestanka rada ONI-a u Bilju, mnogi znanstvenici nastavljaju započeta istraživanja u okviru Pedagoškog, Tehnološko-prehrambenog, Poljoprivrednog i drugih fakulteta i sveučilišta u bivšoj Jugoslaviji i sada Hrvatskoj. Nažalost, mnogi su se prestali baviti is-

traživačkim radom. Istraživanjima faune i flore Kopačkoga rita i njihovom zaštitom bavi se danas oko pedesetak istraživača, koji povremeno objavljuju svoje radove u domaćim, i u inozemnim znanstvenim časopisima. Područja njihovih istraživanja su različita. Tako npr. mikrobe slatkih voda istražuje: Živanović, Kalinović, Todorović, Stilinović; više i niže biljne zajednice: Topić, Rauš, Gucunski, ekologijom slatkovodnih ekosustava (limnologijom) bave se: Gucunski, Mihaljević, Horvatić, Cesar, Mišetić, Popović J., Šurmanović, Seleši, Brajović, Čačić; oblice (*Nematoda*) istražuje: Vidaković, Šamota, Ivezić, Raspudić, Milaković, Popadić; maločetinjaše (*Oligochaeta*): Jelić; pijavice (*Hirudinea*): Mikuska J., dvokrilce (*Diptera*): Merdić, Mikuska J., grizlice (*Psocoptera*): Kalinović, Günther, ribu (*Pisces*): Mikuska J., Popović J., ptice (*Aves*): Getz, Mikuska J., Mikuska T., Lakatoš, Ham, Ouweneel, Robert D. i B. Moën; male sisavce (*Micromammalia*): Mikuska J., Vuković; sisavce - lovna divljač: Brna, Nikolandić, Manojlović, Urošević; problematikom zaštite prirode bave se: Mikulić, Getz, Mikuska J.

Jedan dio istraživača bivšeg LŠG "Jelen" i Uprave šuma Osijek nastavio je započeta istraživanja pri Znanstvenoj jedinici "Bilje" (Centar za znanstvena istraživanja u lovstvu), koja je osnovana 19. travnja. 1986. godine, uz financijsku potporu bivšeg LŠG "Jelen" i kasnije od 1. siječnja 1991. JP "Hrvatske šume" i Ministarstva znanosti, tehnologije, informatike iz Zagreba. Prestala je s radom 1993. godine, odlukom JP "Hrvatskih šuma" o pripajanju Šumarskom institutu u Jastrebarskom.

RASPRAVA I ZAKLJUČCI

Rad na ovoj temi zahtijevlo bi više vremena. Pri obradi teme poslužili smo se objavljenim radovima, poznatom povijesnom faktografijom, usmenim priopćenjima osoba koje su veći dio svoga života proveli u Baranji ili bili poslovno i na neki drugi način povezani s Kopačkim ritom.

Neke naše tvrdnje zasnivaju se na subjektivnoj procjeni i iskustvu sa suprotnom stranom, korisnicima lovišta i Kopačkoga rita, a koji zbog svojih interesa nisu mogli podržati namjere zaštite prirode.

Ovaj rad treba shvatiti i kao pokušaj povijesnog sučeljavanja politike, agrara, šumarstva i lovstva sa zašti-

*42 Institut za biologiju Sveučilišta u Zagrebu, Odjel za ornitologiju zatražio je odobrenje od Republičkog zavoda za zaštitu prirode i LŠG "Jelena" za hvatanje i prstenovanje ptica. U zahtjevu je bilo naznačeno da će Vladimir Pfeiffer suradnik Instituta boraviti na području Kopačkoga rita tijekom studenoga 1968. godine, pa se moli za pomoć pri obilasku područja i nužnoj opremi za kretanje kroz rit (čamac, vesla itd.). Budući da LŠG "Jelen" nije odgovorio u zakonskom roku, smatralo se da je izostanak odgovora znak odobravanja. Istog mišljenja bio je Šime Miletić, ondašnji voditelj Zajedničkih službi u Bilju. Pfeiffer je zajedno s Getzom boravio na području Kopačkoga rita od 15. do 28. studenog 1968. godine, kada je po nalogu direktora LŠG "Jelen" u pratnji lugara doslovce otjeran iz Kopačkoga rita i Baranje. U tom kratkom razdoblju, sa suvremenim japanskim mrežama uhvaćeno je 213 ptica od 35 vrsta. Kasnije dobijeni nalazi dopunili su neka saznanja o migraciji divljih ptaka.

*43 Tako napr. zbog rekonstrukcije nasipa "Zmajevac-Kopačevo" (od 1980-1984) na dionici kod Ribnjaka "Podunavlje", bile su zasipane prinasične bare, okupljalište močvarica; nastalo je jezero "Rupa" koje je privuklo brojne ribokradice. Nadalje, zbog izgradnje dionice nasipa "Drava-Dunav" (od 1967 - 1971) u dužini od 6,5 km bio je probijen (bagerom) hulovski prag, zbog čega je presušilo Kopačko jezero. Kasnije nakon pokušaja podizanja praga na kotu +0,80 m bagerskim nasipavanjem pijeskom iz Dunava, došlo je do opličavanja južnoga dijela Kopačkoga jezera. Propao je i pokušaj gradnje praga s fašinskim šibljem i kamenom, koji je voda raznijela, stvorivši istovremeno veći liman koji je ugrozio staru (više od 100 godina) ribarsku kuću "Hulovo". Bilo je i drugih slučajeva.

tom prirode, što nije jednostavno, pogotovo ako se motrenja zbivaju u rasponu od 200 godina. Nekome će se cijeli taj pokušaj i trud činiti nestvarnim; tražiti počela zaštite prirode u vremenu kada pojam zaštite prirode nije bio ni jezično definiran?

O Kopačkom ritu i njegovim ekološkim osobitostima počelo se intenzivnije pisati od druge polovice 19. stoljeća, posebice nakon posjete Rudolfa von O e s t e r r e i c h a i njegovih prijatelja B r e h m a i H o m e y e r a . Bio je to stanovit poticaj drugim istraživačima koji su svojim znanstvenim prilozima i priopćenjima upoznavali širu europsku javnost s ovim područjem.

S današnjeg gledišta i ove vremenske udaljenosti, bilo bi nepravedno osuđivati bivše korisnike Beljskog lovišta i njegovog Dunavsko-Dravskog ugla. Subjektivnom procjenom koja se temelji na brojnim literaturnim podacima, znanstvenim izvješćima, putopisima i drugim materijalnim podacima koji neizravno podstiču potrebu zaštite prirode, pokušali smo naći vezu (pozitivnu ili negativnu) između korisnika Gospodarstva "Belja" i zaštite prirode.

Saint-Germainskim ugovorom o miru i razgraničenju Habsburzi su izgubili veći dio beljskog Veleposjeda, no nakon njih, ako se tako može reći, ostale su lijepo odnjegovane šume, bogato lovište jelenske i druge divljači, zadovoljavajući broj orlova štekavaca (i drugih orlova), crnih roda, sokolova, više gnijezdilišta čaplji, žličarki i ibisa, te veliko Kopačko jezero puno slatkododne ribe i sakupljalište brojnih vrsta ptica močvarica. Slično stanje ekosustava ostavili su Karađorđevići i nešto slabije LŠG "Jelen". Kolika je zapravo krivica bivših korisnika područja u svezi s izgradnjom dunavsko-dravskih nasipa i isušivanjem branjenog područja, a zbog kojih se katastrofalno promijenio (i dalje se mijenja) kopački ekosustav, teško je ustvrditi. I danas, kao i prije 200 godina, postojali su tzv. **viši društveni** (državni) **interesi**, kojima se nije moglo suprotstaviti nekim vlasničkim pravom, a još manje potreba-

ma šumarstva, lovstva ili ljubavi prema prirodi. Eventualnim pomicanjem trase nasipa dalje od korita rijeka spašeno je što se u tom trenutku spasiti moglo.

Za zaštitu Kopačkog rita u ovim današnjim granicama zaslužni su mnogi ljudi, različite narodnosti, vjeroispovjesti i staleške pripadnosti. Beljsko lovište je više od 200 godina okupljalište glasovitih ljudi iz kulturnog, društvenog i političkog vrha srednje Europe. Brojni prinčevi, vojvode, nadvojvode, kneževi i po koji car i kralj, suvereni, poslovni ljudi, - svi su oni svojom nazočnošću doprinijeli značaju i potrebi čuvanja toga prostora. Većina od njih bili su strastveni lovci.

Posebne zasluge ima i Albrecht Habsburg, Tešenski osnivač Biološke stanice "Albertina", kao i njezino znanstveno osoblje, zatim mnogi djelatnici Republičkog zavoda za zaštitu prirode (M i k u l i ć Z., K a m e n a r o v i ć M., K e v o R.), Instituta za šumarstvo i lovna istraživanja (C a r Z.) Zavoda za ornitologiju, Operativno-naučnog instituta iz Bilja, Prirodoslovno-matematičkog fakulteta u Zagrebu i drugih znanstvenih ustanova i institucija.

Moguće je da će ovim zaključkom netko biti nezadovoljan i imati svoje viđenje problema. Dopuštamo da smo nenamjerno izostavili neke osobe ili imena institucija kojima nesumnjivo pripada veća zasluga u pogledu zaštite prirode nego što smo je istakli. U svakom slučaju ovaj je rad mali prilog u pokušaju sučeljavanja korisnika (vlasnika) ovoga područja sa zahtjevima zaštite prirode te prikaz povijesnih zbivanja u odnosu na zaštitu prirode od 1784. do 1990. godine.

Oni koji će uskoro odlučivati o sudbini ovoga područja ne bi smjeli zaboravit, da **jedna pogrešna odluka** može znatno utjecati na budućnost ovoga prostora, i da su mnogi znani i neznani ljudi, različitih političkih uvjerenja, ugradili dio svoga života u želju da se to područje i cjelokupni ekosustav očuva za neko drugo vrijeme, u kojemu će biti više razumijevanja za zaštitu prirode.

LITERATURA

- Crvenčanin, M., Pinčir, S. (1965.): Problematika ribarstva Apatinskog plavnoga područja, Stručna tema, LŠG "Jelen" Apatin
- Dividl, J. (1932.): Prvi puta na Belju, Lovački glasnik, God. XI, br. 1-2, Glasilo saveza lovačkih društava za Vojvodinu i kinološkog udruženja, pp. 21-23, Novi Sad
- Dividl, J. (1932.): Kraljevsko lovište "Belje", Lovački glasnik, God. XI, br. 1-2, Glasilo saveza lovačkih društava za Vojvodinu i kinološkoga udruženja, pp 1-8, Novi Sad
- Getz, D. (1997.): Vrijeme kada su košena gnijezda, "Hrvatske šume", br. 3/4, God. I, "Hrvatske šume", p.o. Zagreb, pp 12-17, Zagreb
- Getz, D. (1973): Biološka stanica na području Kopačkog rezervata, Priroda, God. LXII, časopis Hrvatskog prirodoslovnog društva, br. 7, pp 218-221, Zagreb
- Getz, D. (1973.): Lovne močvarice Kopačkog rezervata i šire okolice, Priroda, God. LXII, časopis Hrvatskog prirodoslovnog društva, br. 4, pp 110-115, Zagreb

- Getz, D. (1972.): Zaštita rijetkih životinja i zoološki vrtovi, Priroda, God. LXI, časopis Hrvatskog prirodoslovnog društva, br. 4, pp 33-37, Zagreb
- Getz, D. (1973.): Problemi sportskog ribolova u rezervatu "Kopački rit", Ribolov 5/72, Glasilo Saveza sportskih ribolovnih društava Hrvatske, Zagreb
- Getz, D. (1990.): Višestoljetni utjecaj čovjeka na prirodna staništa i opstanak brojnih vrsta kralješnjaka u Kopačkom ritu, Ekološki glasnik, 1-2, pp 50-57, Zagreb
- Getz, D. (1988.): Hidroelektrana Ne - šuma Da, Povođom najavljen izgradnje vodne stepenice na rijeci Dravi, Jelen 54, Informativni list radnika LŠG "Jelen" - Beograd, God. XIV, pp 14-15, Zagreb
- Getz, D. (1996.): Beljsko lovište jedno od najvrijednijih i najljepših lovišta u Hrvatskoj i Europi, Šumarski list br. 11-12/96., God. CCX, pp 513-516, Zagreb
- Heiszler, V., Szakaes, M., Vörös, K. (1989.): Ein Photoalbum aus dem Hause Habsburg, Museum der Ungarischen Arbeiterbewegung, Budapest
- "Jelen", Informativni list radnika osnovnih organizacija udruženih u LŠG "Jelen"-Beograd, Jubilarno izdanje povodom 25 godina rada LŠG "Jelen" (1987): Baranjsko-Bačko lovno-šumsko područje - osnovni prirodni potencijali "Jelena" u prošlosti i danas, pp 7-9, Beograd
- "Jelen", Jubilarno izdanje povodom 20 godina rada LŠG "Jelen" (1972.): Pregled naučno-istraživačkih tema, pp 158-160.
- Laszlo A. et al. (1971.): Namenverzeichnis der Vögel der Autonomen Provinz Vojvodina, mit einer Historischen Übersicht von Dr. Andras Keve, Larus, vol. 23, pp 73-127, Zagreb
- Karaman, I. (1968.): Osnovna obilježja imanja "Belje" i "Darda" u sastavu kasnofeudalnih, kapitalističkih zemljoposjeda na baranjsko-slavonskom tlu, od 1918. godine, Zbornik radova, Tri stoljeća "Belja", JAZU, Zavod za znanstveni rad, Posebno izdanje VIII, pp 77-92
- Majstorović, V. (1988.): Obrambeni nasip "Zmajevac-Kopačevo" u Baranji, Građevinar, god. 40, br. 9, Časopis Saveza građevinskih inženjera i tehničara SR Hrvatske, pp 421-429, Zagreb
- Marinović, M. (1932.): Iz predratne statistike lova na Državnom dobru "Belje", Lovački glasnik, god. XI, br. 1-2, pp 21-23, Glasilo saveza lovačkih društava za Vojvodinu i kinološkoga udruženja, Novi Sad
- Matonićkin, P., Pavletić, Z. (1964.): Eldorado živoga svijeta na ušću rijeke Drave, Priroda, god. LI, br. 2, pp 45-47, Hrvatsko prirodoslovno društvo, Zagreb
- Mikulić, Z. (1965.): Kopački rit - naš najveći prirodni zoološki vrt, Priroda, god. LII, br. 2, 41-43, časopis Hrvatskog prirodoslovnog društva, Zagreb
- Mojsisovics, A. (1883.): Zur Fauna von Bellye und Darda, Mitteilugen des naturwissenschaftlichen Vereines für Steiermark, 4-17
- Mojsisovics, A. (1884.): Excursion im Bacs - Bodroger und Baranyvar Comitate im Sommer, 1-19
- Mojsisovics, A. (1884.): Erste Nachtrag zur Ornithologie von Bellye und Darda, Separatabdruck aus den Mitteilungen des naturwissenschaftlichen Vereines für Steiermark 1-11
- Mojsisovics, A. (1884.): Bericht über eine Reise nach Südungarn und Slavonien im Frühjahr 1884., Separat-Abdruck aus den Mitteilungen des naturwissenschaftlichen Vereines für Steiermark 1-72
- Mojsisovics, A. (1885.): Die Vögel des Draueckes und der angrenzenden Gebiete, Ornithologische Jahrbuch, vol. 6, pp 151-162
- Mojsisovics, A. (1886.): Biologische und Faunistische Beobachtungen über Vögel und Säugethiere Südungarns und Slavonien in den Jahren 1884. und 1885., zugleich ein II Nachtrag zur Ornithologie von Bellye und Darda, Mitteilungen des naturwissenschaftlichen Vereines für Steiermark, pp 1-97
- Mojsisovics, A. (1887.): Über einige seltere Erscheinungen in der Vogel - Fauna Oesterreich - Ungarns, Ein Vortrag gehalten in der Versammlung des naturwissenschaftlichen Vereines für Steiermark am 17. April 1886., Mitteilungen des naturwissenschaftlichen Vereines für Steiermark, 1-15
- Mojsisovics, A. (1889.): Zoogeografische Notizen über Süd - Ungarn aus den Jahren 1886.-1888. zu zugleich ein III Nachtrag zur Fauna von Bellye und Darda, Mitteilungen des naturwissenschaftlichen Vereines für Steiermark, 1-37
- Novaković, S. (1986.): Dražvno dobro "Belje" od 1918. do 1941. godine, Zbornik radova, Tri stoljeća "Belja", JAZU, Zavod za znanstveni rad, Posebno izdanje VIII, pp 243-251
- Payr, J. (1824.): Opis Vlastelinstva "Belje" iz 1824. godine, prijevod, I. Horvat, 1954, Zagreb
- Rajzci, P. (1986.): Pravno ustrojstvo i funkcioniranje Darđanskog i Beljskog Vlastelinstva od nastanka do 1918. godine, Zbornik radova, Tri stoljeća Belja, JAZU, Zavod za znanstveni rad, Posebno izdanje VIII, pp 169-180

- Republički zavod za zaštitu prirode (1966.): Elaborat o potrebi zaštite Kopačkog rita, Zagreb
- Rössler, E. (1899.): Motrenje ptica u osječkoj okolici u godinama 1897. i 1898., Glasnik hrvatskoga naravoslovnog društva, God. XI, pp 1-7, Zagreb
- Rössler, E. (1898.): Motrenje ptica u osječkoj okolici u godini 1896. Glasnik hrvatskoga naravoslovnog društva, God. X, pp 35-50, Zagreb
- Rössler, E. (1901.): Motrenje ptica u osječkoj okolici u godinama 1899. i 1900., Glasnik hrvatskoga naravoslovnog društva, God. XII, pp 68-85, Zagreb
- Rössler, E. (1908.): Das Riedmuseum von Bellye, Aquila, Separatabdruck aus dem XV Bande, Ungarische Ornithologische Centrale, 1-17, Budapest
- Rucner, D. (1960.): Prilog poznavanju ornitofaune Kopačkog rita i okolice u Baranji, Larus 14, Godišnjak odjela za ornitologiju, Institut za biologiju Sveučilišta u Zagrebu, pp 84-119
- Rudolf von Oesterreich, Homeyer, E., Brehm, A. (1879.): Zwelf Frühlingstage an der mittlern Donau, Journal für Ornithologie 145 (27) 1-83
- Rudolf von Oesterreich, (1887.): Jagden und Beobachtungen, Buch, K.k. Hof- und Kammerbuchhändler Sr. K. und K. Hoheit das durchlauchtigsten Kronprinz Erzherzog Rudolf, Wien, 1887.
- Šulentić, F. (1988.): Na šumarskim i lovačkim stazama, Državnici kao lovci, novele, pp 130-213, Slavonski Brod
- Szecsény, Z. (1995.): Bellye, Horvatorszagj Magyarsag, II Evfolyam, szam 9-12, Budapest
- Yaradi, E. (1896.): Baranya - Multja es jelene, knjiga I, Pecs

SUMMARY: Belje, a well-known hunting area in the region of Baranja, the northeastern part of the Republic of Croatia, encompasses a Nature park and a special zoological reserve of Kopački Rit. It took over two centuries to legally proclaim the greater part of Belje protected nature areas.

The time until the proclamation stretched between about the second half of 18th until the second half of 20th centuries (1954), at which time the procedure of proclaiming Kopački Rit a managed nature reserve (1967) was made faster. This period of time is associated with the names of famous researchers, travelogue writers, animal collectors, and journalists, such as Rudolf Oesterreich, A. Brehm, E.F. Homeyer, A. Mojsisovics, E. Roessler, J. Phennigberger, J. Dividl, M. Marinović, Z. Szecsény, Albrecht Habsburg-Teschensky, and many other who drew attention of the European public, scientific circles and hunters with their works, travelogues, scientific papers and reports.

At the time of intensified procedures for the proclamation of Kopački Rit a protected nature area, among the users were the Hunting and Forestry Management "Jelen", the Croatian Parliament, the Executive Council of the Republic of Croatia, the Republic Institute for Nature Protection from Zagreb, Zagreb University, and a number of scientific institutes. Valuable contribution were additional efforts for legal protection of Kopački Rit by Drago and Renata Rucner, Zvezdica Mikulić, Zvonko Car, Marinka Kamenarović, Ratko Keve and others.